

SIYOSIY MADANIYAT DARAJALARI VA MODELLARI

Yaxshiboyev Sh. Q.

Urganch davlat universiteti dotsenti v.b., falsafa doktori(PhD)

Annotatsiya

Maqolada siyosiy madaniyat tushunchasi, uning darajalari va asosiy modellari ilmiy jihatdan tahlil qilingan. Siyosiy madaniyatning fuqarolar siyosiy faolligi va jamiyat taraqqiyotiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, parokial, subyekt va ishtirokchi siyosiy madaniyat modellari hamda ularning o'ziga xos jihatlari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar: siyosiy madaniyat, siyosiy ong, siyosiy ishtirok, parokial model, subyekt modeli, ishtirokchi model, demokratiya.

Аннотация: В статье научно анализируются понятие политической культуры, её уровни и основные модели. Освещается влияние политической культуры на политическую активность граждан и развитие общества. Рассматриваются приходская (парохиальная), подданныческая и участническая модели политической культуры, а также их характерные особенности.

Ключевые слова: политическая культура, политическое сознание, политическое участие, парохиальная модель, подданныческая модель, участническая модель, демократия

Annotatsiya

The article provides a scientific analysis of the concept of political culture, its levels, and main models. It highlights the influence of political culture on citizens' political participation and social development. The parochial, subject, and participant models of political culture and their specific characteristics are also examined.

Keywords: political culture, political consciousness, political participation, parochial model, subject model, participant model, democracy.

Siyosiy madaniyat jamiyatning siyosiy hayotida muhim o'rin tutadigan ijtimoiy hodisalardan biridir. U fuqarolarning siyosiy qadriyatlari, qarashlari, e'tiqodlari va xulq-atvorini o'zida aks ettiradi. Siyosiy madaniyatning darajalari va modellari jamiyatning siyosiy rivojlanish darajasini baholashda muhim mezon hisoblanadi. Turli mamlakatlarda siyosiy madaniyatning shakllanishi tarixiy, ijtimoiy va madaniy omillar ta'sirida kechadi. Mazkur maqolada siyosiy

madaniyatning asosiy darajalari, modellari va ularning o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, siyosiy madaniyatning demokratik jamiyat taraqqiyotidagi o'rni yoritiladi. Tadqiqot natijalari siyosiy jarayonlarni chuqurroq anglashga xizmat qiladi.

Siyosiy madaniyat uzoq tarixiy davr tajassumidagi jarayonlar asosida shakllanadi. Siyosiy madaniyatning shakllanishida fuqarolarning jamiyatdagi siyosiy reallik his qilishi va siyosiy jarayonlarga daxldorligi muhim. Davlat, siyosiy partiyalar, jamoat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari ham siyosiy madaniyat modelini shakllanishida ahamiyatlidir.

Siyosiy madaniyat turli darajalarda namoyon bo'ladi. Bular:

- tafakkur qilish darajasi;
- fuqarolik darajasi;
- siyosiy daraja.

Tafakkur qilish darajasi. Ushbu darajada shaxsning siyosiy jarayonlarda o'z o'rnini topish, siyosiy oriyentatsiyalarni va siyosiy xulq-atvor me'yorlarini aniqlash bosqichlari amalga oshadi.

Fuqarolik darajasi. Bunda siyosiy madaniyatning asosiy negizi shakllanib, fuqarolarning siyosiy hokimiyatga munosabati belgilanadi. Shaxs siyosiy muhitga kirishib, unda tabiiy holda siyosiy tizimga nisbatan, siyosiy hokimiyatga nisbatan munosabatlari shakllanadi. Siyosiy hokimiyatni his etish va anglash natijasida unda fuqarolik burchi, mas'uliyati va majburiyatlari hissi paydo bo'ladi.

Siyosiy daraja. Shaxsning siyosatga munosabati me'yor va qadriyatlar darajasiga ko'tariladi. Fuqaro o'zini siyosatning sub'yekti sifatida his eta boshlaydi. Ushbu davrda inson va siyosat o'rtasidagi munosabatlarning barcha jihatlarini oydinlashadi. Inson siyosatning o'z hayotidagi rolini aniq tasavvur eta boshlaydi. Shaxsning siyosiy madaniyati uning siyosiy xulq-atvorida bevosita aks etadi. Siyosiy madaniyat doirasidagi ilmiy yondashuvlar va qarashlardan kelib chiqqan holda siyosiy madaniyatning quyidagi modellarini tasniflash mumkin.

Avtoritar model – jamiyatdagi zarur siyosiy me'yorlar va qadriyatlar, siyosiy tafakkur markazlashgan holda davlat tomonidan shakllantiriladi. Shu asosda davlat manfaatlari fuqarolar va ularning manfaat guruhlarini ehtiyojlaridan ustun qo'yiladi. Ommaviy siyosiy axborot bilan ta'minlash ishlari markaz tomonidan belgilab berilgan, alohida yo'nalishda olib boriladi va davlat tomonidan monopoliyalashtiriladi. Siyosiy hayot muayyan qoidalar asosida kechadi, jamiyatning siyosiy madaniyati yuqoridan turib shakllantiriladi. Aksariyat odamlarning siyosiy madaniyati nihoyatda past bo'ladi. Siyosiy madaniyatning totalitar-avtoritar modeli tashqi muhitga nisbatan sun'iy ajratilganligi va torligi bilan ko'zga tashlanadi.

Liberal model – fuqarolarning siyosiy manfaatlari muayyan huquqiy tizim asosida ta'minlanadi.

Ushbu modelda jamiyatning siyosiy ongi va qadriyatlari nomarkazlashtirilgan holda shakllantiriladi. Davlat manfaatlarining ustivorlik darajasi, uning jamiyat, shaxs, ijtimoiy guruhlar manfaatlarini bilan qanchalik hamohangligiga bog'liqdir. Jamiyat keng qamrovli siyosiy axborot tizimidan foydalanish imkoniyatiga ega bo'ladi. Siyosiy tizim mukammal bo'lib, uning rivojlanishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratib beriladi. Siyosiy madaniyatning liberal modeli "ochiqlik prinsipi" bilan ajralib turadi.

Sharqona siyosiy madaniyat modeli – siyosiy madaniyatning sharqona modeli, adolat va haqiqatga intilish, siyosiy to's-to'polonlarga nisbatan toqatsizlik, siyosiy muvozanatni saqlash, tinchlik va barqarorlikka, osoyishtalikka kuchli moyillik bilan ajralib turadi. Siyosiy jarayonlarga vazminlik, chuqur fikr mulohaza bilan yondashish, unda ko'pchilik manfaatlarini ko'proq hurmatlash ustuvor bo'ladi. Oliyjanob maqsadlar yo'lida kundalik hayotida siyosiy rahbarga suyanish, undan doimo adolat kutib yashash va unga nisbatan chuqur hurmat va ehtirom ko'rsatish, siyosiy xulq-atvorda kuchli andishalilikni namoyon qilish muhim belgilaridandir. Siyosiy erkinlikni ahloq me'yorlari doirasida qabul qilish, bag'rikenglik, millatlararo totuvlik va ishonchga kuchli moyillik ushbu modelning o'ziga xos jihatidir.

Yuqorida keltirilgan mezonlardan ko'rinib turibdiki, sharqona siyosiy madaniyat asoslari insoniyat zakovati yaratgan eng oliyjanob jihatlarni o'zida qamrab oladi. Shuning uchun ham u boshqa siyosiy madaniyat turlarining eng yaxshi ijobiy jihatlarini o'ziga qabul qilishi mumkin.

Siyosiy madaniyatlarni o'zaro taqqoslashning dastlabki mezonlari – bu siyosiy sub'yektlarning (shaxslar va ijtimoiy-siyosiy guruhlarining) yagona va yetakchi siyosiy madaniyat atrofida birlashishi darajasini o'rganishdir. Ushbu mezonga muvofiq, siyosiy madaniyatlar gomogen va geterogen madaniyatlarga ajratiladi¹. Siyosiy madaniyatning bir xilligi deganda siyosiy qadriyatlar, qarashlar, e'tiqodlar, urf-odatlar va boshqalar to'g'risida milliy kelishuv mavjudligini, ya'ni jamiyatning barcha ijtimoiy-siyosiy guruhlarini birlashtirgan shakllangan siyosiy madaniyat mavjudligini anglatadi. Siyosiy madaniyatning bir xilligi (gomogenligi), shuningdek, mamlakat siyosiy tizimining faoliyati va imkoniyatlariga nisbatan fuqarolarning qarashlarida birdamlik tendensiyasi mavjudligini ko'rsatadi, bu ham jamiyatdagi ziddiyatlar va siyosiy zo'ravonliklarning past darajasi bilan tavsiflanadi. Siyosiy madaniyatning bir xil emasligi (geterogenlik) deganda, qadriyatlar va psixologik jihatlar bo'yicha jamiyatda milliy konsensusning yo'qligi tushuniladi. Geterogen siyosiy madaniyatga ega jamiyatlar

¹ Алмонд Г., Верба С. Гражданская культура. Политические установки и демократия в пяти странах. – М.: Мысль, 2014. – С. 28.

quyidagi xususiyatlar bilan ajralib turadi: jamiyatning siyosiy tuzilishiga nisbatan fuqarolarning roziligi yo'qligi; fuqarolarning alohida ijtimoiy-siyosiy guruhlar o'rtasida o'zaro ishonchning yo'qligi; ziddiyatning yuqori darajasi; ijtimoiy tarqoqlik. Xuddi shunday mezon siyosiy madaniyatlarning ikkita tipi — fragmentar va integratsiyalashgan turlarini aniqlagan V.Rozenbaumning tadqiqotlarida mavjud².

Ushbu tadqiqotlarni ko'rib chiqar ekanmiz, siyosiy madaniyatning jamiyat va davlat hayotiga ta'sir etish ko'lamini naqadar keng ekanligini bilish mumkin. Siyosiy madaniyat kategoriyasiga yondashuvlar uning inson hayoti, inson va jamiyat, davlat va fuqaro o'rtasidagi siyosiy munosabatlarning muhim omili ekanini ham ko'rsatib turibdi. Aslida ham, davlatning taraqqiyoti va uning faoliyati fuqarolarning siyosiy ongi va madaniyatiga bog'liqdir. Shu nuqtai nazardan siyosiy madaniyat tadqiqotlari muhim ahamiyat kasb etadi.

² Розенбаум У. Политическая культура. – Нью-Йорк, 1975. – С. 21.